

FATABUREN

Nordiska museets och Skansens årsbok

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK

1963

*"Liten kvällsmusik i herrgårdsmiljö."
Från en konsert i Skogaholm på Skansen
den 14 juni 1962.
Foto Studio Antoni & Geblin.*

Redaktion:

GÖSTA BERG • SAM OWEN JANSSON

MARSHALL LAGERQUIST

Redaktör: Marshall Lagerquist

Omslagets färgbild visar ett utsnitt ur en miniatyr av J. H. Schildt med de svenska drabanterna invecklade i handgemäng med sachsiska trupper i röda uniformer under övergången av Düna år 1701. Se Erik Andréns och Alf Åbergs uppsats Arvid Horns trofétavlor och övergången av Düna i denna årsbok.

La couverture en couleur représente un fragment d'une miniature de J. H. Schildt: Le passage de la Duna en 1701, avec la troupe des trabans suédois aux prises avec les troupes saxonnes aux uniformes rouges. — Voir dans ce même volume les explications de MM. Erik André et Alf Åberg: Les deux tableaux ornés de trophées d'Arvid Horn et le passage de la Duna.

Tryckt hos Boktryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1963

Klichéerna från Grohmann & Eichelberg AB, Stockholm

Färgbilden av guldterrinen framställd hos Esselte AB

EN RYSK GULDSKÅL

av Kersti Holmquist

Serviskärl av guld har icke varit helt ovanliga vid de europeiska furstehusen i nyare tid. Ludvig XIV av Frankrike exempelvis ägde gulföremål avsedda för taffeln till en vikt av omkring 170 kg. Serviser av förgyllt silver, vilka förekommer i mångdubbelt större antal enligt äldre inventarieförteckningar, kan betraktas som en ersättningsvara för guld. På grund av materialets dyrbarhet blev gulföremålen en symbol för makt och rikedom. Men däri låg också faran och risken för förstörelse. "Konungen (Ludvig XIV) skall låta smälta ned hela sin guldservis", skriver den franske dagboksförfattaren Dangeau den 6 juni 1709. Så skedde visserligen icke helt och hållet, eftersom kungen år 1712 ännu ägde gulföremål som tillsammans vägde omkring 53 kg. Men denna åtgärd vidtogs säkerligen inte uteslutande för att skaffa välbehövliga medel till statskassan i Frankrikes då tryckta ekonomiska läge. Handlingen hade även en propagandistisk innebörd. Konungen offrade sina dyrbaraste ägodelar för landets väl som ett efterföljansvärt exempel för undersåtarna att göra sammaledes efter bästa förmåga. Direkta förordningar att inlämna guld till nedsmältning har även förekommit i flera länder, bland annat i Tyskland under napoleonkrigen under mottot "Gold gab ich für Eisen".

Beståndet av europeiska corpusarbeten i guld från 1500-, 1600- och 1700-talen har således starkt reducerats under århundradenas lopp. I Louvren finns emellertid en bägare och ett skrin av guld från 1600-talets mitt. "De danske dronningers guldtoilette", utförd 1731—1732 för drottning Sophie Magdalene är alltså i bruk i det danska kungahuset. I Danmark har dessutom bevarats en guldterrin från 1766, vilken befinner sig i privat ägo. I Eremitaget i Leningrad är kejsarinnan Annas praktfulla toalettgarnityr, tillver-

Detalj av fatets bräm med fyra stämplat: kontrollmästarstämpel, mästarestämpel, S:t Petersburgs stämpel med året 1763 samt haltstämpel.

kat i Augsburg omkring 1730, utställt. Dessa är de mera kända exemplen på bevarade guldföremål.

Till denna exklusiva grupp hör även en guldsål med lock och tillhörande fat, numera i Nordiska museets ägo tack vare disponent och fru Gunnar Björkmans generositet. Skålen inköptes i Sverige 1936 av disponent Björkman jämte oljemålningar och andra föremål av högt konstnärligt värde, vilka kommit direkt från Ryssland. Det skedde i samband med att sovjetregimen i utlandet försålde mindre delar av samlingarna i den kejserliga skattkammaren. Genom Bukowskis konsthandel såldes sålunda svenska kungliga gåvor till de ryska tsarerna, och av dessa tillfördes några museets samlingar, bl.a. genom förmedling av Samfundet Nordiska museets Vänner. Några år senare inköptes de två praktfulla lockbägarna av förgylt silver, tillverkade av Johan Nützel i Stockholm 1698, vilka av Karl XII skänkts till tsar Peter. De ingår i en serie på tolv stycken, och av dessa är nio utställda i Kreml.

Detalj av skålen med den grevliga ätten Sjeremetevs vapen graverat inom en ciselerad rokokokartusch med inflätat örnmotiv.

Den till museet 1961 skänkta guldskålen är ett utomordentligt fint guldsmedsarbete. Själva skålen är 9,2 cm hög och 14,2 cm i diameter. Den står på en rund fot kantad med ett bladbräm. Runt livet löper en bred bård med mattciselerade rokokookornament, vilka på ena sidan inramar en kartusch med ett ingraverat vapen. De två svängda handtagen med avslutning i form av lejonhuvuden är gjutna. Lejonets mun är genomborrad, vilket möjligen tyder på att där tidigare suttit en ring. Det kupiga locket kantas av en mattciselerad bård, i vilken återkommer samma rokokookornament som i bården på livet. Lockknoppen är gjuten i form av ett äpple omgivet av utklippta blad. Det tillhörande fatet är 27 cm i diameter och försett med ett brett bräm kantat av en mjukt konturerad gjuten och pålödd kant med rokokookornament. Mitt på fatet finns samma ingraverade vapen som på skålen. Totalt är skålen med delar 13 cm hög. Den väger 1,428 kg. Som helhet betraktad är detta arbete myc-

ket väl proportionerat, och kontrasten mellan matta och blanka partier är väl avvägd och mycket effektiv. Ciseleringen är stringent och utomordentligt skickligt utförd. Som nästan alltid när det gäller guldsmedsarbeten från äldre tid är man tveksam om hur mycket av formgivningen som bör tillskrivas tillverkaren och hur mycket som är beroende av en beställningsritning eller annan förlaga. I varje fall kan man dock konstatera att såväl form som utförande står på en konstnärligt hög nivå.

Samtliga tre delar är försedda med fyra stämplrar. Kontrollmästarmärket syftar på Ivan Frolov, verksam som kontrollmästare i S:t Petersburg 1738—1779. Stadsstämpeln har S:t Petersburgs märke med två korslagda ankare samt årtalet 1763. Lödighetsstämpeln visar siffrorna 86. Utgångspunkten för den ryska beräkningen av lödighet är skålpundet indelat i 96 zolotniki. Skålen håller således enligt stämpeln 86/96 rent guld eller enligt svensk motsvarighet 21½ karat. Ryskt guld skulle enligt en ukas från 1733 innehålla minst 84/96 rent guld eller 21 karat. Mästarstämpeln har initialerna GK. Denna stämpel har säkerligen använts av guldsmeden Georg Kuntzendorff, behandlad av L. Bäcksbäck i hans verk om S:t Petersburgs juvelerare, guld- och silversmeder 1714—1870 (Helsingfors 1951). Denne meddelar, att Kuntzendorff förmodligen kom från Riga och blev mästare i S:t Petersburgs utländska guldsmedskrå i juni 1748. Han var ålderman i ämbetet 1760—1775. Samma år som skålen tillverkades, dvs. 1763, hade han beställningar för hovkontoret. Kuntzendorff ansågs höra till de skickligaste guldsmederna, vilket även bekräftas av att han under femton år var ålderman för ett av stadens båda skrån. Två skrån inrättades nämligen 1714, ett för de rysktalande guldsmederna samt ett för de inkallade och inflyttade utländska guldsmederna, vilka senare använde tyska språket i sina ämbetshandlingar.

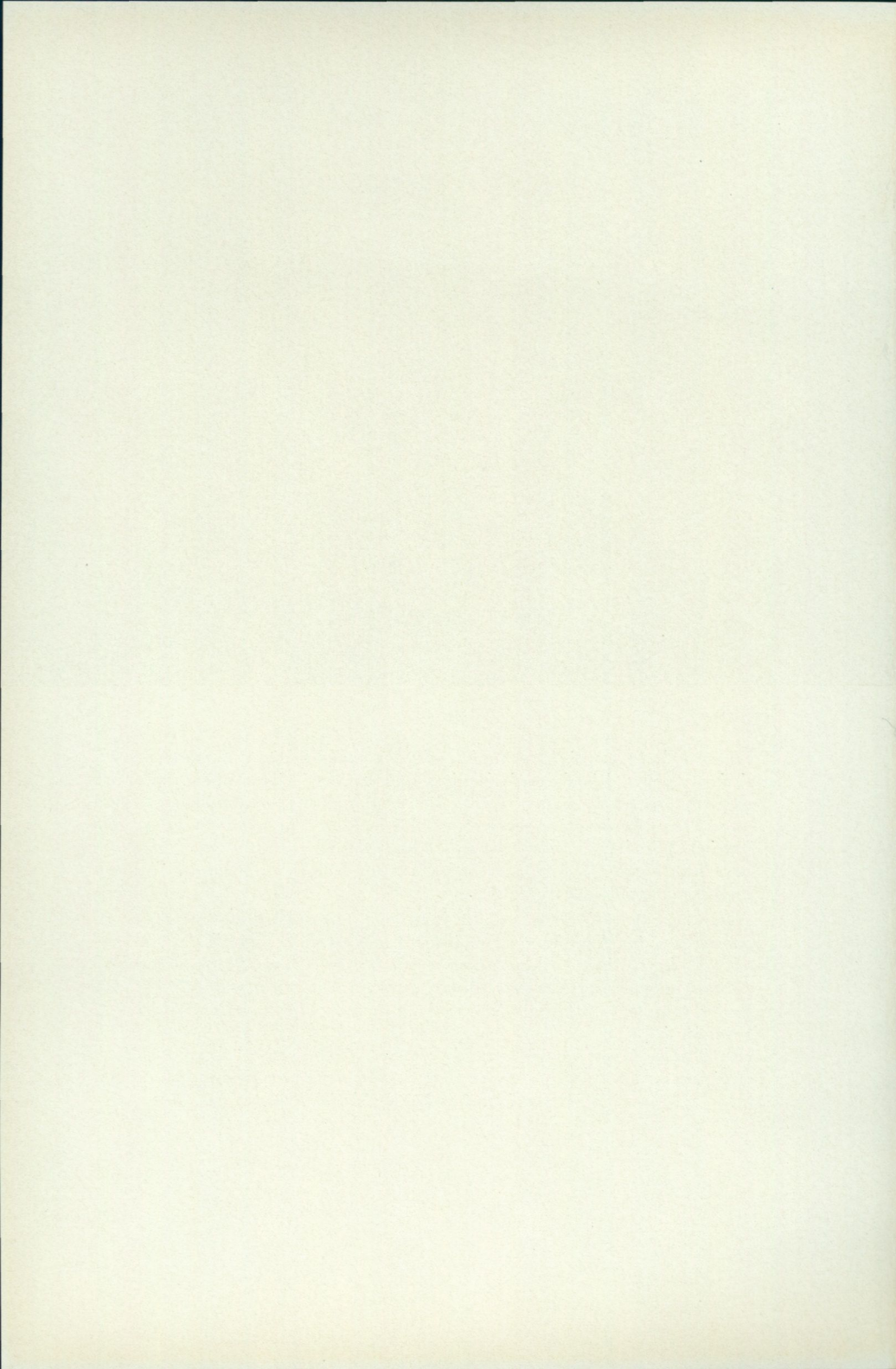
Det är omöjligt att på grundval av den litteratur som står till buds bilda sig någon uppfattning om huruvida skålen är en karaktéristisk exponent för ryskt guld- och silversmede eller icke. Det rikhaltigaste verket — *Inventaire de l'argenterie, conservée dans les garde-meubles des palais impériaux: Palais d'Hiver, Palais Anitchov et Château de Gatchino* av A. de Foelkersam (S:t Petersburg 1907) — ger ingen ledtråd i det fallet. Ett speciellt ryskt drag i

Skål med lock och tillhörande fat, allt av guld, delvis med mattciserade rokokoorndament, lejonformade handtag samt knopp i gjutet arbete. På skålen och fatet den ryska grevliga ätten Sjeremetevs vapen; har möjligen tillhört greve Peter Borisovitj Sjeremetev (1713—1788), överstekammarherre vid Katarina II:s hov. Tillverkad enligt stämplarna 1763 av hovguldsmeden Georg Kuntzendorff i S:t Petersburg. Gåva till Nordiska museet av disponent och fru Gunnar Björkman, Stockholm.

Écuëlle, son couvercle et son assiette faites en 1763 par l'orfèvre Georges Kuntzendorff à Saint-Petersbourg. Or ciselé. Armoiries de la famille de Cheremeteff, une des familles les plus riches et plus distinguées de Russie. L'écuëlle a peut-être appartenu au comte Pierre Borisovich Cheremeteff (1713—1788) premier gentilhomme de la chambre à la cour de l'impératrice Cathérine II de Russie.

Cette écuelle, un cadeau généreux de Mme et M. Gunnar Björkman au Musée Nordique, est un de ces vaisseaux d'or si rares du XVIIIe siècle qui existent encore. H. 0 m 35. D. de l'assiette 0 m 270. Poids 1 kg 428.

ornamentiken är enligt min uppfattning det inflätade örnmotivet. Det förekommer även ofta på ryska 1700-talsbägare. Det ryska riksvapnets krönte dubbelörn är möjligen inspirationskällan.

Det ingraverade vapnet på skål och fat tillhör den grevliga ryska ätten Sjeremetev. Runt skölden löper en text på ryska som kan översättas med FÖR TRON OCH TROHETEN, och på ett språkband nedtill står DEUS CONSERVAT OMNIA. Ätten Sjeremetev är en gammal rysk bojarläkt och anses stamma från Preussen. Den ryske stamfadern hörde på 1300-talets mitt till storfurstens hov i Moskva. Generalfältmarskalken Boris Petrovitj Sjeremetev var den förste som förlänades rysk grevetitel, och denna erhöll han av tsar Peter som belöning för sina insatser i samband med Astrachanupproret 1705—1706. Han är även känd som en av Karl XII:s motståndare, bl.a. i slaget vid Poltava år 1709, då han fungerade som överbefälhavare för den ryska armén under tsar Peter. Släkten ägde enorma jordegendomar i olika delar av Ryssland och var en av Rysslands rikaste familjer. Deras inkomster ökades ytterligare, när de ryska bönderna fick inköpa jord efter livegenskapens upphörande 1861. Flera av släktens medlemmar stod det kejserliga hovet nära och innehade höga statliga befattningar. Skå lens ursprunglige ägare har inte gått att identifiera. Skulle man våga en gissning, fölle den på ättens mest bemärkta medlem under 1760-talet, greve Peter Borisovitj Sjeremetev, överstekammarherre vid det kejserliga hovet. Denne var känd för sina rikedomar men även för sina kulturella intressen. På slottet Ostankino i Moskvaområdet lät han utbilda sångare och skådespelare bland sina livegna. Dessa uppträdde i slottets magnifika teater och hade rykte om sig att vara högt kvalificerade. Han gifte sig så småningom med gruppens primadonna, vilket väckte stor uppmärksamhet, eftersom det inte torde ha varit vanligt att männen i den ryska högadeln valde sina hustrur bland de livegna.

Skålen kan möjligen ha ingått i en större guldservis, men detta återstår ännu att utreda. Bland det fåtal större guldarbeten, som finns i Sverige, kan för övrigt nämnas ytterligare ett med Sjeremetevs vapen. Det är en pokal med lock och bricka, tillverkad av Johan Henrik Hoppe i S:t Petersburg 1760, tidigare i Falk Simons samling, numera i privat ägo i Stockholm.

Résumé

Terrine en or d'origine russe

En 1961 notre musée reçut d'un collectionneur d'art suédois une terrine en or avec couvercle et présentoir fixé portant les armes de la famille des comtes Cheremetiev et dont les estampilles indiquent qu'elle a été exécutée en 1763 à Saint Pétersbourg par l'orfèvre Georg Kuntzendorff, vraisemblablement pour le grand chambellan Pierre Cheremetiev. La terrine a probablement fait partie d'un service en or comprenant plusieurs pièces. Il existe à Stockholm dans une collection particulière un autre objet en or portant les mêmes armes: c'est une coupe avec couvercle et présentoir exécutée à Saint Petersbourg en 1760 par J. H. Hoppe. Comme on le sait, il ne reste guère de la vaisselle d'or qui n'était cependant pas rare dans les cours princières européennes au temps jadis et c'est donc avec satisfaction que nous voyons la terrine en question confiée à un musée